

Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)

<http://dergipark.org.tr/istanbuljas>

Volume 2 Issue 1, 2019-1, p. 23-51

Submission /Başvuru: 09 May/Mayıs 2019

Acceptance /Kabul: 13 June/Haziran 2019

Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Nâzik el-Melâike'nin Şiirlerinde Kadın

Emine Bağmancı*

Öz

Kadın, her dönemde kendisine atfedilen çeşitli toplumsal rollerle, edebi ürünlerde sıkça işlenen bir tema özelliğine sahip olmuştur. Modern Arap edebiyatının önde gelen kadın şairlerinden olan Nâzik el-Melâike de şiirlerinde kadın konusundan söz etmeye öncelik vermiştir. Bu makale, el-Melâike'nin konusu kadın olan şiirlerini edebiyat sosyolojisi bağlamında ele almayı amaçlamıştır. Edebiyat sosyolojisi, bir edebi ürünün içinde olduğu toplumun sosyolojik arka planıyla alakalı önemli bilgiler ortaya koyarak söz konusu ürünün anlamını netleştirmeye yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla el-Melâike'nin kadına ilişkin şiirlerini, sosyolojik açıdan okumak, bu şiirleri daha anlamlı kılacağı için büyük önem taşımaktadır. el-Melâike, şiirlerinde kadını işlerken onun toplumda erkeğe göre ikincil konumunu, kadının davranışlarını sınırlayan toplumsal baskıyı, onlara dayatılan geleneksel rolleri ve kadının maruz kaldığı eşitsizliklerin kaynağı olan ataerkil zihniyeti sorgulamıştır.

Anahtar kelimeler

Nâzik el-Melâike, Sosyoloji, Kadın, Şiir.

* Öğr. Gör., Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgati Bölümü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, (dedeogluemine@harran.edu.tr).

Woman In The Poetry Of Nâzik el-Melâike In The Context Of Literature Sociology

Abstract

Woman as a theme has been widely used in literature works with the various sociological roles that have been attributed to them at all periods of time. Nâzik el-Melâike, one of the leading female poets in modern Arabic literature, has given priority to mention women. This essay aimed to deal with her poems about women in the context of literature sociology. Literature sociology reveals significant informations related to the sociological background where the literary work is formed in. So it helps to make clear what meaning the literary work carries. Therefore it's a matter of great importance to examine el-Melâike's poems with a sociological point of view which makes her poems meaningful. She has questioned in her poems the inferior position of woman to man in society, the social pressure that limits their behaviours, the traditional roles imposed on them and the patriarchal mentality which is the main source to make the women vulnerable to the inequality.

Keywords

Nâzik el-Melâike, Sociology, Woman, Poem.

Extended Abstract

Thematic studies which are commonly seen in poetry besides their stylistic characteristics are of high importance to evaluate the artifact. Revealing the main observation of the poem makes them meaningful for all as long as the literature is considered to contribute to the society according to the literature approaches which determine their purposes as serving the society. In this context Nâzik el-Melâike, who is one of the socialist realist poet in Iraq, has given priority to tell the society not the individual. Consequently to have a full understanding of her poems it is a big necessity to do a thematic study about them. So this article aims to examine her poems relating to women with a thematic point of view.

One of the most common themes in literature is woman. el-Melâike, who is an outstanding poet in modern Arabic literature has put forth her social sensitivity in these poems which discuss woman's status in society. Dealing with the woman theme in the poems as a woman poet is a matter of great importance in an eastern country where the language is created by the male.

It is relevant to mention that she has included her life story in her poems and has given important indications about herself. She preferred to criticize the way of thinking and behaving in society towards women. She used a vague language occasionally when discussing the secondary position of woman. This is because of the absence of the political stability which led el-Melâike to use indirect expressions.

She discussed the position of woman in society from different angles. She addressed the gender inequality of Arab women in general, Iraqi women included. Women in Arab countries do not enjoy the same fundamental rights as men. But the degree of inequality tends to be wide in Iraq. Because it has a strictly male-dominated culture which constitutes the social dynamics of society. Therefore it's not surprising to see in her poems the difficulties of being a woman in a male-dominated society. el-Melâike has been largely concerned in her poems with oppression of woman by man, gender-based stereotypes and gender injustice which could be taken under the heading of women theme.

Nâzik el-Melâike, emphasised in her poems on murder of woman rather than her sociological position. Because she tried to summarize the woman issue in one topic. In this regard it is necessary to mention that discrimination against women prevails in Iraq significantly due to the tribal structure of the country which is an influential force in shaping the gender roles. This discrimination occurs directly or indirectly. Besides the mentioned structure, laws and policies which were made by men and dominated by men, make the problem difficult to solve.

The most serious discrimination practice is seen in the murder of a woman in the name of "honor". Honor killing, which is one of the most discussed issues today in eastern societies, is considered as an illegal practice in gender discrimination. In eastern countries, where the gender roles are constructed by tribes considerably, many women are subjected to this killing. Honor killing brings out the reality about women definitively. It's roots are traced to the patriarchal worldview that women are commodities not human beings. Accordingly woman's body as an object is considered the repository of family honor. Thus if a woman is suspected of engaging in behavior which is regarded dishonorable for her family's status and damage its name, it often results in murdering the woman at hands of relatives.

Therefore it is meaningful for el-Melâike to choose this issue within the context of woman. This is because this matter gives many indications about the point of view of women. Hence el-Melâike, has taken great care to deal with the honor killing. She narrates a tragic death of a woman in the context of an honor killing which can be considered as a gender-specific form of discrimination.

Using a sociological perspective, this article has tried to shed light on el-Melâike's poems which deal with the woman. It's easy to find many sociological realities in poetry. Moreover poets like el-Melâike who has social sensitive, involve their poems in many realities of society they live in. By development of feminist movement woman has become one of the most popular fields of the sociology. Consequently examining the poetry in the context of sociology of literature will no doubt enrich the content of poetry.

Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Nâzik el-Melâike'nin Şiirlerinde Kadın

Giriş

Edebiyat ile sosyoloji birbirini besleyen ve birbirlerinin daha çok gelişmelerine zemin hazırlayan iki önemli disiplin olarak bilinmektedir. Bu iki disiplin arasındaki ilişki, tek taraflı olmayıp karşılıklı ve etkileşimseldir. Buna göre toplum edebiyatı etkilediği gibi edebiyat da toplumu etkilemektedir. Edebiyat sosyolojisi, edebiyatla toplumun karşılıklı etkileşimine ve edebi eserlerin oluşumuna etki eden toplumsal koşullara yoğunlaşmaktadır.¹Edebi eserlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla onların sosyolojik boyutunu ele almak son zamanlarda önem kazanmıştır. Dolayısıyla edebiyat sosyolojisi, edebi eseri daha iyi anlayıp onun güzelliklerini ortaya çıkarmaya yönelik bir eylem olarak görülmelidir.²

Edebiyat sosyolojisi bağlamında ele alınabilecek konular arasında kadın, önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim kadın, biyolojik olarak cinsiyeti ifade etmenin çok ötesinde kalarak her zaman için toplumun kendisine yüklediği çeşitli anlamlarla algılanmıştır. Toplumsal cinsiyet adı altında ortaya çıkan bu durum, erkeğe nazaran kadın için çok daha karmaşık bir özellik göstermektedir. Dolayısıyla kadın, her dönem, içinde bulunduğu topluma ilişkin çok sayıda önemli kodlar barındıran sosyolojik bir konu olmuştur. En bireysel taraflarıyla değinildiği durumda dahi kadın, toplumsala en yakın duran bir tema olarak kalmaya devam etmiştir. Bu bağlamda; toplumsal duyarlığa sahip sanatçılar için kadın konusunu eserde işlemek kaçınılmaz bir durum olmuştur. Bilhassa kadın edebiyatçılar hemcinslerinin toplum içerisinde yaşadığı olumsuz durumları eserlerinde ele almaya özen göstermişlerdir.

Iraklı kadın şair Nâzik el-Melâike, hem ana dili hem de Batı edebiyatı ile ilgili geniş bir bilgi birikimine sahip olan aydın bir sanatçıdır. el-Melâike'deki şairlik yetisini fark eden ailesi, onun bu alanda ilerlemesi için iyi bir dil eğitimi almasını sağlamışlardır. Böylece şair, yetiştiği kültürel

¹ Gürsel Aytacı, *Genel Edebiyat Bilimi*, (İstanbul: Say Yayınları, 2009), s./p. 331.

² Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), s./p. 168.

çevre ve sahip olduğu imkânlarla görece bir özgürlüğe sahip olmuştur. Bununla birlikte kendisinin içinde bulunduğu olumlu koşullar, onun çevresindeki kadınların yaşadıkları sorunlarla yakından ilgilenmesine engel olmamıştır. Nitekim el-Melâike, gerek Irak gerekse Arap kadınına şiirlerine birçok kez konu edinmiştir. Kadınların temel haklarından yoksun bir yaşam sürmesi, korkuları, kısıtlanmış imkânları, toplum tarafından algılanış biçimleri şairin kadın konusu etrafında ele aldığı başlıca temalardır.

Şairin yaşadığı dönemde ülkede yaşanan savaşlar ve darbeler sonucu Irak, siyasi istikrarı yakalayamamıştır. Bu durum ise ülkede baskıcı bir yönetim uygulanmasına neden olmuştur. Böylece el-Melâike, toplumdaki mevcut kadın algısının olumsuz yansımalarına ek olarak aydınlara dönük baskıyı birlikte yaşamıştır. Şairin zaman zaman üstü kapalı ifadeleri tercih ederek sosyal eleştirilerde bulunmasının bu baskıyla alakalı olduğunu söylenebilir. Ayrıca büyük bir iç daralması ve toplumdan kaçma isteğinin bulunduğu şiirler ise bu baskının farklı bir görünümüdür. Bu nedenle şairin kadına ilişkin şiirlerinde, yer yer kendi yaşam öyküsünün izlerini bulmak mümkündür.

el-Melâike, toplumdaki kadın algısını sorgularken töreye göre yanlış bir davranışta bulunan kadının ölümüne karar veren erkek akrabalarının dayandığı ataerkil zihniyet üzerinden yola çıkmıştır. Şiirlerinde genel olarak ölüm konusuna geniş yer veren şairin, kadını ele alırken de yine onun ölümüyle alakalı bir durum olarak “töre cinayeti” konusunu ele alması şaşırtıcı görünmemektedir. Doğu toplumlarında yaygın bir şekilde görülen “töre cinayeti”, kadının toplumdaki ikincil konumuna ilişkin toplumsal gerçekliği göstermesi açısından önemlidir. Ataerkil toplumlarda, kadının karşı cinsle isteyerek veya istemeden bir ilişki içerisinde olması, ait olduğu aile için büyük bir utanç kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bu tip toplumlarda ailenin “itibar”ını korumanın yolunun kadının öldürülmesiyle sağlanacağı düşünülmektedir. “Onur” ve “şeref” kavramlarını her şeyin üstünde tutan töreye göre bu cinayeti kadının babası veya erkek kardeşinin işlemesi uygun düşmektedir. Bu nedenle el-Melâike, kadının söz konusu nedenle öldürülmesine karar verilmesinden, cinayeti işleyen kişiye kadar baştan sona çarpıklıklarla dolu bu durumu kimi zaman öfkeli kimi zaman da ironik bir söylemle eleştirmiştir. Bu makalede şairin kadın konulu şiirleri

arasında “töre cinayeti”ni ele aldığı Őiire geniş yer verilmiŐtir. Nitekim bütünüyle sosyolojik bir olgu olan bu konu, kadının genel olarak toplumdaki konumuna ilişkin çeşitli ve çok yönlü gerçekleri içermektedir. Dolayısıyla bu Şiir edebiyat sosyolojisi bağlamında ele alınmaya elveriŐli bir özelliğe sahiptir. Ayrıca genel olarak bireysel görünümlü Şiirler kaleme alan ve üstü kapalı sosyolojik eleştirilerde bulunan el-Melâike, bu konuda tamamen toplumsal bir olguya yönelmiŐ, açık bir dil kullanmış ve eleŐtirilerini sivrilmiŐtir.

1. Nâzik el-Melâike Kimdir?

Nâzik el-Melâike 1923-2007 yılları arasında yaŐamıŐ Iraklı bir kadın Őairdir. Şair bir anne ve babanın kızı olarak dünyaya gelen el-Melâike, küçük yaŐta Şiir yazmaya baŐlayacak yeterlikte bir ortamda yetiŐmiŐti. Şairin Őiirle iç içe olarak yetiŐtiđi bu ortam, onun Őiire ilgi duymasına yol açmıŐ ve daha sonra bu ilgisi artarak devam etmiştir. el-Melâike, ünü kendi ülkesini aÇan bir Şair olarak Modern Arap Edebiyatının önde gelen isimlerden biri olmuştur. Şaire bu ünü kazandıran en büyük etkenlerden biri de köklü bir biçim geleneğine sahip olan Arap Şiirinde deđiŐimi öne sürmesi olmuştur.³ Batı edebiyatına hâkim olan el-Melâike romantizm akımından büyük ölçüde etkilenmekle birlikte ülkesinde ve Arap coğrafyasında yaşanan toplumsal geliŐmeler onun Şiirlerini toplumcu gerçekçi bir Şair olarak kaleme almasına yol açmıştır. Yaşadığı dönemin toplumsal geliŐmelerini Őiire yansıtmayı benimseyen Şair, bu bağlamda mevcut Arap Őiirinin biçimini büyük bir engel olarak görmüŐtür. Dolayısıyla halkın yaŐadıklarını daha iyi bir biçimde ifade etmeye olanak veren serbest Şiir türünü benimseyerek bu türün Arap edebiyatında öncülüğünü yapmıŐtır. Őiirin biçiminde ön gördüğu bu deđiŐimi tamamen toplumsal duyarlığına bağlayan Şair, bununla ilgili tüm eleŐtirilere cevap vermekten kaçınmamıŐtır.

Şairin yaşadığı dönemde gerek Irak'ta gerek Arap coğrafyasında meydana gelen olumsuz sosyal geliŐmeler, modern Arap Őairlerinin Şiirlerinde toplumcu bir tutum benimsemelerini kaçınılmaz kılmıŐtı. el-Melâike ise bu tutumu daha ileriye götürerek Őiirin hem biçim hem içerik

³Abdulrazzaq Talaat Othman, “Nâzik el-Melâike'nin Şiirlerinde Kimlik Arayışı” (yüksek lisans tezi), Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017. s/p .6.

olarak topluma dönük olması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Varlıklı ve kültürlü bir ailede yetişen şair, Arap halkının yaşadığı sıkıntılara bir aydın sorumluluğunda yaklaşmıştır. Bilhassa ülkesinde yaşayan halkın sorunlarına karşı büyük bir üzüntü duyan şair bu hüznünü şiirlerine de görünür bir şekilde yansıtmıştır. Şaire “Hüzün Şairi” ismini kazandıran bu durumun onun toplumsal duyarlılığı ile alakalı olduğunu söylemek mümkündür.

Birçok çağdaşı gibi el-Melâike de şiirlerinde toplumsal konuları ele almaya öncelik vermiştir. Bu toplumsal konular arasında öne çıkan başlıklardan biri de kadındır. Kendisi de kadın olan el-Melâike'nin ataerkil bir toplumda yaşayan şair olarak toplumda ikincil bir konumda bulunan hemcinslerini şiirlerinde ele alması şaşırtıcı görünmemektedir. Dolayısıyla şair şiirlerinde bazen açık bazen de üstü kapalı bir şekilde kadın konusuna geniş yer vermiştir. el-Melâike'nin bu şiirlerine temel oluşturan ana unsur; kuşkusuz bulunduğu ülkedeki kadının konumudur. Bu yüzden; şairin yaşadığı dönemde Iraklı kadının konumuna ve sahip olduğu özgürlüklerin tarihsel gelişimine göz atmak gerekmektedir.

2. Irak'ta Kadının Konumu

Arap coğrafyasının farklı ülkelerinde bulunan Arap kadınları, hak ve özgürlükler konusunda aynı kaderi paylaşmakla beraber, kadınların hak arama mücadelesi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Örneğin Irak'ta; kadın hareketlerinin doğuşuna çoğu Arap ülkesinde olduğu gibi reformist erkekler öncülük etmesine rağmen hiçbir kadın ismine rastlanmaması dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Iraklı kadının temel hak ve özgürlüklerini kazanma mücadelesinde; Cemîl Sıdkî ez-Zehâvî⁴, Ma'rûf al-Rusâfî⁵ ve Şeyh Ahmed Dâvûd⁶ isimleri öne çıkmaktadır. Üçü de erkek olan bu reformistlerin, kadınların hak arama mücadelesine yaptıkları katkılar, Irak'ın

⁴ Iraklı ez-Zehâvî (1863-1936), Arap dünyasının önde gelen şair ve düşünürlerinden kabul edilir.

⁵ Ma'rûf al-Rusâfî (1875-1945), Modern Irak Edebiyatının önde gelen edebiyatçı ve eğitimcilerinden biridir.

⁶ Şeyh Ahmed Dâvûd (1870-1948), Irak'ta dönemin diyanetten sorumlu bakanıdır. <https://www.almadasupplements.com/news.php?action=view&id=3203>

içinde sınırlı kalmamış, konunun uluslararası platformlara taşınmasını sağlamıştır.⁷

Adı geçen Iraklı reformistler; kadının eğitimi, örtünmesi, çok eşlilik ve boşanma gibi konuların kadınlara dönük yönleriyle toplum içerisinde sorgulanmasının önünü açmışlardır. Irak'taki kadın hareketi ilk etapta kadınların temel hak ve özgürlüklere sahip olma mücadelesi etrafında oluşup şekillenmişken, bu mücadele İngilizlerin Irak'ı işgalinden sonra, ulusal kimliğe sahip çıkma eğilimi gösteren bir dönüşüme doğru ilerlemeye başlamıştır.⁸ Kadınların kamusal alana ulusal birlik kaygısıyla çıkması, onların hareket alanını genişletmiştir. Çoğunlukla erkek yöneticilerin eşlerinin öncülük ettiği kadın örgütleri, manda yönetimine karşı gösteri düzenleme, savaş yaralıları için yardım toplama, propaganda niteliğindeki kitap ve broşür dağıtımının sağlanması gibi önem taşıyan faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. Böylece kadınlar ilk dönemde gündeme getirdikleri eğitim, ekonomik özgürlük, örtünme gibi konulardan uzaklaşıp ülke bütünlüğünü esas alan bir yöneliş göstermişlerdir. Bununla birlikte; Irak'taki kadınlar için yeni bir aktivizm tecrübesi sayılabilecek olan bu durum, kadın derneklerinin daha çok tanınmasına ve mücadele alanının genişlemesine olanak sağlamıştır.

Erkek reformistler, modernleşme sürecinde kadın hareketlerinin önemli bir etken olduğunu düşünerek kadınların toplum içerisindeki konumunu yükseltme çalışmalarına büyük bir önem vermişlerdir. Bu bağlamda; ülkenin geri kalmışlığı ile kolonyal güçler tarafından işgal edilmesini halkın çağdaş yaşamdan uzak olmasına bağlamışlardır. Dolayısıyla kadın hakları konusunda yürüttükleri mücadeleye olan yaklaşımlarını geniş tutarak ülkenin bağımsızlığını kazanması ve modern bir devlet konumuna gelmesi için bu konuyu bir çıkış noktası olarak görmüşlerdir.⁹

Dönemin başbakanı olan Raşid Ali (1982-1965), İngiliz Manda Yönetimi'ne karşı 1940 yılında bir darbe girişiminde bulunmuştu. Bu darbe

⁷ Mehmet Fatih Nas, "Bölgesel ve Küresel Dinamikler Bağlamında Ortadoğu'daki Kadın Hareketi" (yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s./p. 50.

⁸ Nas, "Bölgesel ve Küresel Dinamikler Bağlamında Ortadoğu'daki Kadın Hareketi", s./p. 54.

⁹ Hayati Öncel, "Arap Edebiyatında Feminizm" (doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s./p. 184.

girişimi sonrasında ulusal mücadele ile kadın örgütleri arasındaki ilişki güç kazanmıştır. Nitekim bu girişim sonrasında, ülkede milliyetçilik akımının yükseldiği dikkat çekmektedir. Bu nedenle Irak'ta kadınların temel haklarını alma mücadelesi, ülkenin milliyetçi ideolojisiyle iç içe bir gelişim gösterir. Bu yakın ilişkiyi, feminist ve milliyetçi yönleriyle bilinen el-Melâike'de açıkça görmek mümkündür. Şair, bir taraftan dernekler aracılığıyla kadınlara dönük çok sayıda konferansa katılırken, diğer yandan Arap birliği ve Irak'ın bütünlüğünü önceleyen tutumunu şiirlerine güçlü bir vurguyla yansıtmıştır.

Irak'ta yaşanan bahsi geçen durum, genel olarak modern ulus devletlerde görülen bir gerçeklik olma özelliğine sahiptir.¹⁰ Nitekim kadınların siyasi ve sosyal hakları modern ulus devletlerinin reformları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu devletler yeni oluşum sürecinde olmaları nedeniyle kadınlara temel hak ve özgürlüklerini sağlama sözünü vermektedirler.

Kadın hakları ile ilgili sözü edilen gelişmelere rağmen Iraklı kadının sahip olduğu özgürlüklerde ciddi kısıtlamalar göze çarpmaktadır. Irak'taki merkezi otoritenin istikrardan uzak olması bu konuda büyük bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim yönetime geçenler, otoriteyi sağlamak için yeterli güce sahip olamayınca Irak'ın toplumsal yapısının temelini oluşturan aşiretlerle iş birliği yapma yolunu tercih etmektedirler. Aşiretler arasında kadının hak ve özgürlüklerine ilişkin büyük engeller bulunduğundan dolayı onlarla iş birliği yapma yoluna giden devlet tarafından kadın mücadelesine dair önemli bir adım atılması zorlaşmaktadır. Örneğin özgürlükçü bir düşünceden yola çıkarak halk tabanında geniş bir yankı bulan Baas Partisi yönetiminin zaman içerisinde yaşadığı güç kaybını aşiretlerle telafi etmek için başvurduğu yollardan biri de kadınların özgürlüklerini kısıtlamak olmuştur.¹¹ Aşiretlerin yardımına ihtiyaç duyan parti yönetimi onları tatmin etmek için birçok düzenleme getirmiştir. Dolayısıyla aşiretler temel alınarak oluşturulan bu düzenlemelerde; kadınların sosyal hayattaki temel özgürlüklerine ilişkin ciddi ihlaller göze çarpmaktadır. Bu ihlaller içerisinde en çok göze çarpan, Irak'ta kanun ve geleneklerin sınırları içerisinde erkeklerin eşlerini şiddet yoluyla terbiye etmesine (tedip hakkı) izin

¹⁰ Murat Aktaş, "Arap Baharı ve Kadın Hakları", *Ekev Akademi Dergisi*, 52 (2012), s./p. 35.

¹¹ Emin Salihî, "Modern Devlet ve Aşiretler Arasında Irak", (yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2011, s./p. 77.

verilmesidir.¹² Kadın haklarının sağlanması konusunda en büyük engel olarak yer alan bu yetki, kadına Őiddetin önünü açmıŐ ve böylece Irak'ta kadınların eŐlerinden Şiddet görme yaygınlığı artmıŐtır. Buna ek olarak; Irak'ta kadın boşanma hakkına sahip olmayıp bu hak sadece erkeğe verilmiŐtir. Kadın sadece eŐi  yıl veya bundan daha fazla hapis cezasına çarpıtıldığı zaman mahkemeden boşanma talep etme hakkına sahip olabilmektedir.¹³ Ayrıca Irak kanununa göre erkeğin ikinci bir kadınla evlenmesi ile ilgili bir engel bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra; 09.04.2003 tarihinden önce yürürlükte olan yasaya göre evli bir kadının pasaport alabilmesi için eşinin onayı gerekmektedir.¹⁴ Kadınları her alanda erkeğe bağlı hale getirmeye yol açan bu tür düzenlemeler sonucu Irak toplumunda kadın hakları ile ilgili ciddi ihlaller yaşanmıştır. Yasalarda baŐlayan bu cinsiyet ayrımcılığının kapsamı toplum içerisinde farklı uygulamalarla geniŐlemektedir. Resm bir yasak olmamasına rağmen kadınların araba kullanmalarına izin verilmemesi bu ihlallerden bir tanesidir.¹⁵

Iraklı kadınların temel insan haklarını elde etmelerine ilişkin düzenlemelerin tarihlerine bakılacak olduğunda dünyadaki kadın hareketlerinin çok gerisinde kaldığı görülmektedir. Örneğin Irak'ta ilk kız okulu 1899 yılında açılmıŐ; hukuk fakültesine kızların kayıt yaptırması ise 1921 yılında başlamıştır. Irak'ta yayınlanan ilk kadın dergisi *Leyla*'nın yayınlanma tarihi ile ilk kadın derneği *Nd en-Naha en-Nisayye*'nin (Iraklı Kadınların UyanıŐı Derneği) kurulması 1923 yılına denk gelmiŐtir. Iraklı kadınların sosyal yaŐamdaki hak düzenlemelerinin gecikmesi siyaset alanında da benzer Şekilde gerçekleşmiştir. Nitekim kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkını almaları ancak 1980 yılında mümkün olabilmıŐtir. Bunlara ek olarak; kadın haklarına ilişkin bir farkındalık oluŐturmak ve hak ihlallerini ortadan kaldırmak amacıyla BirleŐmiŐ Milletler tarafından 1977

¹² Bilgay Duman, "Irak'ta Kadınların Durumu ve Siyaset: Türkmen Kadınları rneği", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 7-8 (2009), s./p. 99.

¹³ Merdan Yunus, "Genel Hükümleri İtibarıyla Türk Ceza Kanunu ile Irak Ceza Kanunu'nun Karşılaştırılması" (yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s./p. 78.

¹⁴ Ehsan Faisal Abdulahameed Waraqa, "Karşılaştırmalı Hukuk ve Irak Anayasalarında Seyahat zgrlğ" (yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s./p. 46.

¹⁵ Duman, "Irak'ta Kadınların Durumu ve Siyaset: Türkmen Kadınları rneği", s./p. 99.

yılında uluslararası bir gün olarak ilan edilen ve her yıl 8 Mart tarihinde kutlanan Dünya Kadınlar Gününün Irak'ta ilk olarak kutlanmaya başlanması ancak 2004 yılında gerçekleşmiştir.

3. Nâzik el-Melâike'nin Şiirlerinde Kadın

Bir kadın şair olarak el-Melâike, temel hak ve özgürlüklerinden mahrum bir yaşam süren Iraklı kadını şiirlerine birçok kez konu edinmiştir. Şair, toplumsal yaşamın her alanında kadını sınırlayan resmi ve gayri resmî birçok kısıtlama bulunmasından dolayı iç dünyasında yaşadığı daralmayı *el-Uf'uvan* (Engerek Yılanı) adlı şiirinde dile getirmiştir. el-Melâike'nin, kadınların yaşamına birçok sınırlılık getiren toplumsal düzeni yılanla benzetmesi anlamlıdır. Nitekim bu yılan, kadın nereye giderse gitsin sinsi bir düşman gibi kendisini takip etmektedir. Böylece şair; ataerkil sistemin kadın düşmanı olduğuna, toplumsal hayatın her köşesine sızan bu sınırlılıkların çokluğuna ve bu durumdan kaçışın zorluğuna işaret etmiştir:

أَيْنَ أَمْشِي؟ مَلَّتُ الدَّرُوبَ
وَسَيَّمْتُ المُرُوجَ
وَالْعَدُوَّ الحَفِيَّ اللُّجُوجَ
لَمْ يَزَلْ يَتَّقِي خُطُواتِي، فَأَيْنَ الهُرُوبُ؟
المَمَرَاتِ وَالطَّرِيقِ الذَاهِبَاتِ؟
بالأغاني إلى كلِّ أَفُقٍ غَرِيبِ
وَدُرُوبِ الحَيَاةِ
وَالدَّهاليزِ في ظُلُمَاتِ النُّجَى الحَالِكَاتِ
وَرَوَايا النَّهارِ الجَدِيدِ
جُبْتُهَا كُلَّهَا، وَعَدُوِّي الحَفِيَّ العَنِيدِ
صامِدٌ كَجِبَالِ الجَلِيدِ¹⁶

¹⁶ Nâzik el-Melâike, *Dîvân Nâzik el-Melâike*, Cilt II, (Beyrut: Dâru'l-'Avde, 1986), s./p. 77.

*Nerde yürüyeyim? Usandım yollardan!
Bıktım çayır ve çimenlerden
İnatçı sinsî düşman ise
Hâlâ beni takip etmekte. Kaçış nereye !?
Geçitler ve yollar,
Açılıyor her biri yabancı bir ufka şarkılarla
Yaşam yollarını,
Kapkaranlık gecelerdeki dehlizleri,
Gündüzün kurak köşelerini
Dolaştım hepsini birer birer
Oysa inatçı sinsî düşmanım
Yerinde duruyor bir buz dağı gibi.*

El-Melâike, aşağıda verilen, *Sevratun 'alâ's-Şems* (Güneşe Devrim) adlı şiirinde, kadının toplum içerisinde maruz kaldığı ikincil durumunu üstü kapalı olarak eleştirmiştir. Gündüz vakti sadece evin işleri, çocukların bakımı ve eşinin hizmetini görmek için çalışan kadın; kendisi için hiçbir şey yapamadığından dolayı “gündüz vakti” ona köleliği çağrıştırmaktadır. Buna karşın kadın, gece vakti yapması gereken işler son bulduğu için düş kurarak sahip olamadığı özgürlüğün hayalini kurabilmektedir. Bu bağlamda gündüz, kadın için bir esaret; gece ise özgürlük anlamına gelmektedir. Bu yüzden şair, kadını ikinci planda tutan toplumsal yapıya olan öfkesini güneş üzerinden dile getirmeye çalışmaktadır. Gündüzün kendisine yüklediği ağır sorumluluklardan geceye kaçan kadın, beklediği özgürlüğü bulamasa da onun hayaliyle teselli olabilmıştır:

لا تَنْشُرِي الأضواءَ فوقَ خميلتي
إن تُشْرِقي، فلغيرِ قلبي الشاعرِ
ما عادَ ضوءُكِ يستثيرُ خوالجي
حَسْبِي نجومُ الليلِ تُلْهُمُ خاطري
هِنَّ الصديقاتُ السواهُرُ في النُجَى
يفهمنَ رُوحِي وانفجارَ مشاعري
ويُرِقْنَ في جَفْنِي خُيوطَ أشعَّةِ
فَضِيَّةٍ، تحتَ المساءِ الساحرِ¹⁷

*Fidanlarımın üzerine saçma ışıklarını
Doğacaksan, şair yüreğim için doğma!
Duygularımı uyandırmıyor artık senin ışığın
İlham veren gecenin yıldızları bana yeter.
Onlardır ki, sabaha kadar bana arkadaşlık eden,
Ruhumu ve duygularımın taşkınlığını anlayan
Yoruyor gözlerimi ip gibi ışınlar.
Sihirli bir akşamın karanlığında bir gümüş misalidir onlar*

Ataerkil düzen, kadının bireysel yönelişini göz ardı edip onların her konuda teslimiyetini öncelemekte ve söz konusu beklentilere uymayan kadınları dışlamaktadır. Buna göre toplumda kadın; güçsüzlük, duygusallık, sessizlik gibi kavramlarla kodlanmakta ve bu sınırların dışına çıkan kadınlar kendi doğalarına aykırı davranmakla suçlanmaktadırlar. Dolayısıyla bu tip toplumlarda kadına ilişkin oluşturulan benzer algılar, onlar üzerinde uygulanan denetimin önemli bir dayanağı niteliğindedir. Bu fikir temel alınarak oluşturulan toplumsal cinsiyet rolleri, kadını günlük yaşamı

¹⁷ el-Melâike, *Dîvân Nâzîk el-Melâike*, Cilt I, s./p. 488.

içerisinde yanlış bir şey yapma korkusuyla dar bir yaşam alanına sıkıştırmakta; bu nedenle kadınların davranışlarının şekillenmesinde bu korku büyük bir rol oynamaktadır.¹⁸ El-Melâike, bahsi geçen nedenlerden dolayı kadınların günlük yaşamlarına hâkim olan korku duygusu nedeniyle içlerine kapanmalarına *Şelc Ve Nâr* (Buz ve Ateş) isimli şiirde şu şekilde değinmiştir:

تسألُ ماذا أقصدُ؟ لا، دَعْنِي، لا تسألُ
لا تَطْرُقْ بَوَابَةَ هَذَا الرُّكْنِ الْمُعَقَّلِ
اتركني يحجبُ أسرارِي سِتْرٌ مُسَدَّلٌ
إنَّ وراءَ الأستارِ ورودا قد تدبُّلُ
إن أنا كاشفتُكَ، إن عرَّيتُ رؤى حَبِي
وزوايا حافلةً باللَّهفةِ في قلبي
فستغضبُ مني، سوف تنورُ على ذنبي
وسينبُتُ تأنيبكُ أشواكا في دربي

.....

لا، لا تسأل...دعني صامتةً منطويه
أترك أخباري وأناشيدي حيثُ هي
اتركني أسئلة وردودا منزويه
وردودا تبقى في تحت ثلوجك منحنية
يا آدمُ لا تسأل...حزأوك مطويه
في زاوية من قلبك حيرى منسية
ذلك ما شاءته أقدارُ مقضيه
آدم مثلُ الثلجِ، وحواءُ ناريه

¹⁸Jale Parla, *Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), s./p. 7-8.

*Ne kastettiğimi mi soruyorsun? Hayır, bırak, sorma bunu!
Çalma bu kilitli cephenin kapısını
Beni bırak! Sırlarımın üstünü bir perde örtün
Perdenin arkasında solan güller var
Şayet durumumu sana açıklasaydım,
Sevgimi açıkça ifade etseydim,
Yüreğimin derinliklerindeki büyük özlemi bilseydin
Bana öfkelenecektin, günahlarım karşı ayaklanacaktın
İşittiğim azarlar, yolumda bir diken gibi bitecekti
.....
Hayır, sorma... Beni bırak sessiz ve içine kapanık
Bırak bildiklerim ve şarkılarımı, onlar olduğu gibi
Cevapsız bir soru olarak beni bırak
Buzun altında eğilmiş güller olarak bırak
Ey Âdem sorma! Senin Havva'n içine kapanmış
Yüreğinin bir köşesinde, şaşkın ve unutulmuş
Kader böyle istemişti; Âdem buz, Havva ateş¹⁹.*

Kadının toplumsal konumuna ilişkin olumsuz algının en görünür taraflarından biri ahlaki meselelerde ortaya çıkmaktadır. Nitekim Irak gibi Doğu toplumlarında, çoğunlukla toplumun sınırlarını belirlediği ahlaki konularda, kadın ve erkek arasında ciddi eşitsizlikler bulunmaktadır. Bu eşitsizlik, kadının ölümüne karar verecek kadar ileri bir boyuta ulaşmaktadır. Namus veya töre cinayeti adıyla bilinen bu durum; ataerkil yapıya sahip toplumlarda kadının erkek karşısındaki konumuna dair birçok noktayı açıklayan kavramdır. Hukuki kuralların zayıf kaldığı aşiret toplumlarında,

¹⁹ el-Melâike, *Dîvân Nâzik el-Melâike*, Cilt II, s./p. 483-484-485.

etkin bir güç haline gelen treyle devamlılığı sağlanan namus cinayeti, gerçekleŐtiđi toplumdaki kadın-erkek eŐitsizliđini güçlü bir Şekilde simgelemektedir.

“Bir toplumun üyelerinin çoğunun inandığı, terbiye standartlarını sağlamada esas olan ahlaki kurallar ve davranıŐ biçimleri”²⁰ Şeklinde tanımlanan tre: bütünüyle sosyolojik bir kavram olma özelliğine sahiptir. Çünkü tre kurallarının oluşum süreci; toplumun ihtiyaç, beklenti ve değerleri esas alınarak bir gelişim izlemiŐtir. Buna göre; kiŐinin yaptıkları ile yapmaktan kaçındıkları bireysel kararlarına değil, toplumun beklentilerine dayanmaktadır.

Törenin; özellikle aile ve akrabalık iliŐkilerinin güçlü olduğu, insanların birbirlerine ekonomik anlamda bağlı olduğu, ülke kanunlarının uygulanma noktasında zayıf kaldığı, eğitim seviyesi düŐük, dıŐa kapalı tarım toplumlarında insanların yaŐamını biçimlendirmede etkin bir role sahip olduğu bilinmektedir. Töre toplumlarında bireyin davranışı, ait olduğu ailedeki tüm bireyleri yakından etkilemekte ve bu durum kiŐilerin topluma hesap vermelerinin kaçınılmaz bir durum olduğu anlayıŐını ortaya çıkarmaktadır. Buna göre konulan kurallar ve verilen cezalar; ailenin onur, Şeref ve itibar kelimeleriyle ifade edilen değerlerini korumaya yönelik olup bireyi önceleyen bir anlayıŐtan uzaktır. Bu nedenle ailenin toplum içerisinde utanç duymadan yaŐaması, kiŐilerin töreye göre hareket etmesine bağlıdır. Bu toplumlarda aileler, toplumun karŐısına törenin gereğini yerine getirmiŐ olarak çıkmayı öncelikli bir durum olarak görüp töreye aykırı olan bir davranışı bađıŐlamayı tercih etmemektedirler. Dolayısıyla tre toplumlarında söz konusu olan, kiŐinin onuru olmayıp ait olduğu ailenin onurudur.

Töre, sosyal hayata dair kapsamlı bir kural dizini olarak bilinmekle birlikte, bunlar içerisinde bir alt unsur olarak düŐünülmesi gereken ‘namus’ kavramı, ahlaki davranıŐları içine aldığı için kritik bir önem kazanmaktadır. Namus, temelde ‘bir toplum içinde ahlaki kurallara bağlılık’²¹ tanımının

²⁰ Gordon Marshall, *Sosyoloji Szliğ*, ev. Osman Akinhay/Derya Kömürcü, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), s./p. 763.

²¹ Türk Dil Kurumu, “Büyük Türkçe Szlik”,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cd3e171b9bdd9.37582477 (Erişim: 19 Kasım 2017)

doğrultusunda geniş bir anlam içeriğine sahip olması gerekiyorken, bu kavramın toplum nezdindeki algısında ciddi bir daralma göze çarpmaktadır. Nitekim ataerkil toplumlarda namus genellikle kadına atfedilen bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tip toplumlarda kadın namusun taşıyıcısı, erkek ise namusun koruyucusudur.²² Bu anlayış temelinde; kadının karşı cinsle, zorunlu veya isteyerek, töreye göre yanlış kabul edilen bir irtibat içinde olması, ailenin namusuna leke düşüren ve erkeğin müdahale etmesi gereken bir durum olarak değerlendirilmektedir.²³

Geniş ailelerin bir üst yapısı olan aşiretlerde, kadının söz konusu davranışı namusu lekeleyen bir durum olarak görüldüğü için bu davranışın cezası ölüm olarak belirlenmektedir. Namusla ilişkili bir yanlışın ölümle cezalandırılmasının, toplumun namus konusundaki hassasiyetini gösteren bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca töre, birçok çeşitli durumu içine almakla birlikte namus cinayetleri ile töre cinayetlerinin aynı anlamda kullanılabilmesi bu hassasiyetin ayrı bir göstergesidir.

el-Melâike, toplumdaki kadın algısının onu ölüme götürecektir bir boyutta olmasını ele alarak töre cinayeti üzerinden bu konuyu sorgulamıştır. Dolayısıyla el-Melâike, kadının günlük hayatında karşılaştığı sıkıntılar ile onun ölümüne sebep olacak durumların tamamının temelinde toplumsal cinsiyet rollerine dayandığını ima ederek tek bir konuda kadının genel durumunu özetlemiştir. Şair; romantik bir üslupla kaleme aldığı ve namus cinayeti üzerinden kadın konusuna değindiği *Gaslen Lil'ar* (Namusu Temizlemek İçin) adlı şiiri ile arka planı geniş olan toplumsal bir soruna parmak basmış ve Arap kabile toplumunun kadına bakış açısını tüm çıplaklığıyla ortaya koyarken yer yer ironik bir söyleme başvurmuştur:

" أمَاهُ ! وَحَشْرَجَةٌ وَدَمَوْعٌ وَسَوَادُ
وَأَنْبَجَسَ الدَّمُ وَأَخْتَلَجَ الْجِسْمُ الْمَطْعُونُ
وَالشَّعْرُ الْمَتَمَوِّجُ عُنَّشَ فِيهِ الطَّيْنُ

²² Berrin Oktay Yılmaz, "Geleneklerin Ardındaki Ölümler: Töre Cinayetleri", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 8 (2003), s./p. 71.

²³ Lama Abu-Odeh, "Arap Topluluklarında Namus Cinayetleri ve Toplumsal Cinsiyetin İnşası", Çev. Ebru Salman, Ed. Pınar İlkaracan, *Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s./p. 245.

" أمَاهُ ! وَلَمْ يَسْمَعَهَا إِلَّا الْجَلَادُ
وَعَدَا سَيِّجِيءُ الْفَجْرُ وَتَضْحُو الْأُورَادُ
وَالْعَشْرُونَ تُنَادِي وَالْأَمَلُ الْمَقْتُونُ
فَتُجِيبُ الْمَرْجَةُ وَالْأَرْهَابُ
رَحَلَتْ عَنَّا غَسْلًا لِلْعَارِ
وَيَعُودُ الْجَلَادُ الْوَحْشِيُّ وَيَلْقَى النَّاسَ
" العَارُ؟ " وَيَمْسُخُ مُدَيْتَهُ - "مَرْقْنَا العَار" ²⁴

"Anneciğim! Bir hırıltı, bir gözyaşı ve bir karanlık

Kan aktı, yaralı bedene karıştı

Dağınık saçlar çamura bulaştı

"Anneciğim!" Cellattan başka onu kimse duymaz oldu

Elbette yarın gün ağaracak ve yapraklar uyanacak

Yirmili kızlar ve güzel umutlar seslenecek

Çayır ve çiçekler cevap verecek:

Namusu temizlemek için bizden ayrıldı

Vahşi cellat geri dönüyor ve insanlarla buluşuyor

"Namussuzluk!?"

"Bıçağını siliyor ve "Namusu temizledik" diyor

Namus, toplum nezdinde taşıdığı hassasiyet nedeniyle ölüm de dâhil olmak üzere her türlü şiddeti mazur gösterecek kritik bir kavram olma özelliğindedir. Dolayısıyla sosyal hayatta kadına şiddeti ortaya çıkaran çeşitli sebepler kişisel olarak değerlendirilebilecek özelliklere sahipken; bundan çok daha ağır bir şiddet türü olan namus cinayeti, töreye dayanması

²⁴ el-Melâike, *Dîvân Nâzîk el-Melâike*, Cilt II, s./p. 351-352

yönüyle toplumsal bir özelliğe sahiptir²⁵. Bu nedenle cinayeti yerine getiren kişi, ortak bir kararı uygulaması nedeniyle topluma uygun bir davranışta bulunmuş olarak haklılık duyabilmektedir. Nâzik el-Melâike, ailenin onurunu korumak için kardeşin kardeşi vurmasında sakınca görmeyen bu toplumsal anlayışı ironik bir dille şöyle eleştirmektedir:

"وَرَجَعْنَا فُضْلًا بِيَضِّ السُّمْعَةِ أَحْرَارُ"

"يا رَبِّ الحانَةِ ، أَيْنَ الحَمْرُ؟ وَأَيْنَ الكَأْسُ؟"

"نادِ الغانِيَةَ الكَسْلَى العاطِرَةَ الأَنْفاسُ"

"أفدي عَيْنَيْها بِالقرانِ وَبِالأَقْدارِ"

إملاً كَأَساتِكَ يا جَرَّارُ

وَعلى المَقْتولةِ غَسَلُ العارِ

وَسَيأتي الفَجْرُ وَتَسأَلُ عنها الفَتياتُ

"أين تراها" فَيَرُدُّ الوَحْشُ "قتلناها"

"وَصَمَّتْ عارٍ في جَبْهَتِنَا وَغَسَلْناها"²⁶

Erdemli, saygın ve özgür bir şekilde döndük

Ey meyhaneci içki ve kadeh nerede!?

Sulukları güzel kokulu olan tembel dansözü çağırın

Onun gözlerini Kuran_ye kadere feda ederim

Kadehini doldur ey cellat!

Öldürülenin şerefine .. Namusu temizlemek adına

Sabah olacak ve kızlar onu soracak

Onu nerde göreceğiz acaba! ? Vahşi cellat "Onu öldürdük" diye cevap verir

Alnımızda kara bir leke vardı, onu temizledik.

²⁵ Yılmaz, "Geleneğin Ardındaki Ölümler: Töre Cinayetleri", s./p. 73.

²⁶ el-Melâike, *Dîvân Nâzik el-Melâike*, Cilt II, s./p. 352.

El-Melâike'nin romantik bir üslupla başladığı şiir, tüm kadınları içine alan bir iletiye dönüşerek son bulmaktadır. Bahsi geçen cinayetin dilden dile dolaşmasından bahsedilirken diğer kadınların benzer bir davranış içerisine girmekten kaçınmaları için bu cinayetin kasıtlı olarak duyurulması ve böylece onların korkutulması söz konusudur. Bu haberi duyan kadınların babalarından ve kardeşlerinden dahi korkmaları sonucunda erkeklere karşı genel bir çekincenin içine girmeleri ve günlük yaşantılarını erkekten korku duyma ekseninde geçirmeleri durumu ortaya çıkmaktadır. Böylece kadın, erkeğin kendi yaşamında denetim kurma serbestliğini kabullenerek davranışlarını buna göre şekillendirmektedir.

وَسَتَحْكِي قِصَّتَهَا السَّوْدَاءَ الْجَارِثُ ،
وَسَتَرَوِيهَا فِي الْحَارَةِ حَتَّى النَّخْلَاتُ ،
حتى الأبوابِ الْحَسْبِيَّةِ لَنْ تَنْسَاهَا
وَسَتَهْمِسُهَا حَتَّى الْأَحْجَارُ
عَسَلًا لِلْعَارِ ..
عَسَلًا لِلْعَارِ ..

"يا جَارَاتِ الْحَارَةِ ، يا فَتَيَاتِ الْقَرْيَةِ "
"الْخُبْرُ سَنَعْجُبُهُ بِدُمُوعِ مَآقِينَا "
"سَنَقُصُّ جَدَائِلَنَا وَسَنَسْلِخُ أَيُّدِينَا "
"لِتَظَلَّ ثِيَابُهُمْ بَيَضَ اللَّوْنِ نَقِيَّةً "
"لا بَسْمَةَ ، لا فَرْحَةَ ، لا لُفْتَةَ فَالْمُدِّيَّةَ "
"تَرْقُبُنَا فِي قَبْصَةِ وَالِدِنَا وَأَخِينَا "
"وَعَدَا مَنْ يَدْرِي أَيُّ قِفَارٍ "
"سَنُورِينَا عَسَلًا لِلْعَارِ ؟ "27

²⁷ el-Melâike, *Dîvân Nâzik el-Melâike*, Cilt II, s./p. 353-354.

*Kara bahtlı hikâyesini kadın komşuları anlatacak
Mahallede, hatta hurma ağaçlarına
Ahşap kapılar dahi bu hikâyeyi unutmayacak
Taşlar bile fısıldayacak
“Namus temizlendi “..... Temizlendi namus” diye
Ey mahallenin kadınları! Ey köyün kızları!
Ekmeği gözyaşlarımızla yoğuracağız
Saç örgülerimizi keseceğiz ve elimizin derisini soyacağız
Onların (erkeklerin) elbiseleri ak ve temiz kalsın diye.
Ne bir tebessüm ne bir sevinç ne de bir iltifat var
Bıçak, babamızın ve kardeşimizin elinde, dolaşiyor peşimizde
Kim bilir yarın hangi ıssız bir yer bedenimizi kucaklayacak
Namus temizliği adına.*

Töre cinayetleri, toplumdaki kadın-erkek eşitsizliğinin büyük oranda yansıma bulduğu önemli sorunlardan biridir. Nitekim kadının tecavüze uğraması veya evlenmeden önce hamile kalması gibi durumlarda sorunun çözümüne olan yaklaşım, kadının mağduriyetini gidermeye yönelik olmayıp olayın üstünü kapatmak şeklinde tercih edilmektedir. Bu olayın üstünü kapatabilecek en kesin çözümün, kadının hayatına son verme olduğu konusunda ailenin erkek üyeleri hemfikir olmaktadır. Bu kararın verilmesini kolaylaştıran anlayışın altında yatan nedenin ise kadının toplumdaki yerinin önemsiz olarak görülmesiyle alakalı olduğunu söylemek mümkündür.

Müslüman nüfusun büyük bir çoğunluk oluşturduğu Irak gibi ülkelerde, kadının bedenini kendine değil; aileye, aşirete ya da topluma ait gören erkek egemen bir anlayış ve tutum söz konusudur. Bu anlayışın temelinde, kadını bir birey olarak değil evin bir malı olarak gören ataerkil ideoloji yatmaktadır. Buna göre kadın tıpkı bir toprak gibi yabancidan korunması gereken bir

varlık olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla toprağın elinden alınması korkusu, namusa zarar gelebilme ihtimalini taşıdığından toprak ile namus arasında bir paralellik ortaya çıkmıştır.²⁸ Birçok önemli tarım arazisine sahip olan Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Irak'ta tarımın yapıldığı Erbil ve Dohuk gibi bölgelerde namus cinayetlerindeki artışa dikkat edilirse toprak-namus ilişkisi daha çok anlam kazanmaktadır.

Ataerkil sistemi ortaya çıkaran sebeplerden biri de; tek eşli evliliklerin yaygınlaşıp çekirdek aile tipinin ortaya çıkmasıdır. Nitekim bu düzen içerisinde evin geçimini sağlama işini tek başına üstlenen erkek, ailenin ekonomik durumuna yön vermesi nedeniyle aile içerisinde söz sahibi olarak evin reisi konumunda değerlendirilmiştir. Erkeğin aile içerisinde bu özelliği kazanması, zaman içerisinde ona kontrolü altındakileri yaşatma ve öldürme hakkını kendinde görme inancını kazandırmıştır. Bu düzene dayalı olarak ev içerisinde edilgen bir rol üstlenen kadın, erkeğin çocuklarını dünyaya getirip onları besleyen biri haline gelmiştir. Evcil köle anlamına gelen famulus sözcüğünden türeyen familia kelimesinin, erkeğin mülkiyeti altındaki kölelerin tamamı anlamına gelmesi, kadınların evcil köleye dönüşme sürecini açıklayan önemli bir noktadır.²⁹ Bu nedenle evde etkin bir konuma sahip olmaktan uzak kalan kadın, doğurduğu çocukların erkeğe ait olduğuna inandırma sorumluluğu taşıma gibi bir role itilerek pasifize edilmiştir. Kadının; mülkiyeti elinde bulunduran erkeğin, mirasını bırakacağı çocukların kendi çocukları olduğundan emin olmasını sağlaması gerekmektedir. Namus adı altında şekillenen bu düzen, erkeğe aile içerisindeki kadının bedenine hükmetme hakkını veren anlayışın arka planına ilişkin çok önemli bir sosyolojik gerçeklik taşımaktadır.

Bu anlayış sadece geleneklere dayanmakla kalmayıp devlet politikası ve kanunlarını etkileyecek kadar büyük bir güce sahiptir. Erkeğe davranış serbestliği tanıyan bu tutum, yasalardaki boşluklarla pekişmekte ve buna dayalı olarak birçok insan hakları ihlali yaşanmaktadır. Bunun en büyük göstergelerinden biri, Irak Ceza Kanunu'nda tecavüz suçunun kişilere karşı işlenmiş suçlar içinde değil ahlaka karşı işlenen suçlar arasında yer

²⁸ Ayşe Nevin Yıldız Tahincioğlu, *Namusun Halleri*, (İstanbul: Postiga Yayınları, 2011), s./p. 128.

²⁹ Kalay, "Namus ve Toplumsal Cinsiyet", s./p. 156.

almasıdır.³⁰ Nitekim tecavüz suçunu işleyen, bu suçun mağduru ile evlendiği takdirde ceza uygulanmamaktadır. Bu durum ise Irak Ceza Kanunu'nun cinsel suçları sadece genel ahlak açısından ele aldığını ve düzenlemeleri kadınların insani haklarını göz önüne almadan oluşturduğunu ispatlamaktadır.³¹ Irak'ta namus cinayetlerinin bir suç olarak kabul edilmemesi bahsi geçen artışa yol açan önemli bir etken olarak görülmektedir. Namusu korumayı hafifletici bir neden olarak kabul eden Irak Ceza Kanunu, “namus cinayeti” işleyen bir katili hafifletilmiş altı aylık bir hapis cezasına çarptırmayı öngörmektedir.³²

Arap coğrafyası içerisinde diğer ülkelere nazaran kapalı bir toplum olma özelliğindeki Irak'ta aşiret kültürünün baskın olması töre cinayetlerini besleyen önemli bir sebep olarak durmaktadır. Bu nedenle töreye bağlı olarak hareket eden aşiretlerin kadın konusundaki tutumları sonucunda namus cinayetlerinde bir artış olduğu öne sürülmektedir.³³ Aşiretlerin kapalı bir yapıya sahip olmaları nedeniyle cinayetlerin çoğu açığa çıkmamakla birlikte söz konusu artış önemli bir sosyal gerçeklik olarak devam etmektedir.

Hayatın her alanında varlığını hissettiren aşiret sistemi, Irak toplumunun en ayırt edici özelliği olarak öne çıkmaktadır. Bununla alakalı olarak Irak devletinin temelini aşiret yapısının oluşturduğu iddia edilmektedir.³⁴ Nitekim 1916'da çıkarılmış olan Aşiret Davaları Yasası, Irak devletinin kuruluş tarihini (1921) öncelemektedir. Genel Devlet Yasası'na ek olarak bu yasanın da bulunması ve resmi varlığını kraliyet döneminde de devam ettirmesi devletin iki yasa ile yönetildiğini göstermektedir.³⁵ Cumhuriyet rejiminin başlamasından sonra resmîyette aşiretler yer almamakla birlikte toplum

³⁰ Hiba Hadi Bakir, “Türk ve Irak Ceza Kanunlarında Cinsel Saldırı Suçu” (yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s./p. 105.

³¹ Bakir, “Türk ve Irak Ceza Kanunlarında Cinsel Saldırı Suçu”, s./p. 102.

³² Duman, “Irak'ta Kadınların Durumu ve Siyaset: Türkmen Kadınları Örneği”, s./p. 99.

³³ Emel Bayrak, “Ataerki-Hukuk İlişkisi Çerçevesinde Türkiye'de Namus Cinayetleri” (doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s./p. 233.

³⁴ Necdet Yaşar Bayatlı, “Irak'ta Aşiretler Arası İhtilaflara Yol Açan Olaylarla İlgili Halk Anlatılarının Tespit Edilmesi ve Halk Edebiyatı Çerçevesinde İncelenmesi”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15 (2016), s./p. 31.

³⁵ Huseyn 'Adnân Tâhir, “Devru'l 'Aşire fî-Teşkil ed-Devle el-'Irâkiyye el-Hedise”, <http://mcsr.net/news13> (Erişim: 10 Haziran 2017)

içerisindeki etkisini korumaya devam etmiştir. Yeni rejim bunun önüne geçebilmek için insanların soy isimlerinde aşiretlerinin adını kullanmasını yasaklamak gibi bir tedbire başvursa da ülke içerisinde uzun süren savaşların yıpratıcılığı nedeniyle bu konunun üzerine gidememiş; hatta yer yer sorunların çözümünde aşiretlerden yardım istemek durumunda kalmıştır.³⁶

ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra hükümet yıkıldığı için ülkede yaşanan otorite boşluğu nedeniyle sosyal hayatı düzenleyen kuralları aşiretlerin belirlemesinin önü açılmıştır.³⁷ Bu bağlamda Irak'ın işgal öncesi ve sonrası döneminde kadının sosyal konumu ile ilgili önemli farklılıklar görülmüştür. İşgal öncesinde çeşitli konumlarda çalışabilme olanağı olan Iraklı kadınlar, Ortadoğu ülkeleri içerisinde birçok özgürlüğe sahip olma konusunda öne çıkarken, işgal sonrasında bu özgürlüklerinin çoğunu kaybetmek durumunda kalmışlardır.³⁸ Özellikle milislerin baskın olduğu bölgelerde kadınlar, radikal görüşlü gruplar tarafından peçe takmak ve makyaj yapmamak gibi uyarılarla karşılaşmakta ve bunlara uyulması konusunda büyük bir baskı ve korku yaşamaktadırlar. Bu baskıların etkilerinden biri ise okuyan kız öğrenci sayısının düşmesidir. Nitekim Irak Eğitim Bakanı'nın 2007'de yaptığı bir açıklamaya göre kadınların yüzde yetmiş artık bir eğitim kurumuna kayıt yaptırmamaktadır.³⁹ İç karışıklıkların yoğun olarak yaşandığı Irak'ta kadınların siyaset alanında etkin olmaları da mümkün görünmemektedir. Ülkedeki yasal düzenlemeler kadının siyasi haklarını tanımakla birlikte aşiretlerin baskısı nedeniyle kadınlar bu haklarını kullanamamaktadırlar. Örneğin 2009'da yapılan yerel seçimlere katılan dört bin kadın aday, radikal görüşlü grupların baskısı sonucu seçim kampanyalarına katılamamıştır.⁴⁰ Ayrıca ülkedeki erkeklerin kadınlara oy verme konusunda isteksiz olması ile ülke genelinde kadınların oy kullanma oranlarındaki düşüklük, kadınların siyaset alanında etkin olmalarının önünü tıkamakta; bu durum ise onların sosyal hayatta söz sahibi olmalarına engel olmaktadır.

³⁶ Bayatlı, "Irak'ta Aşiretler Arası İhtilaflara Yol Açan Olaylarla İlgili Halk Anlatılarının Tespit Edilmesi ve Halk Edebiyatı Çerçevesinde İncelenmesi", s./p. 32.

³⁷ Bayrak, "Ataerki-Hukuk İlişkisi Çerçevesinde Türkiye'de Namus Cinayetleri" s./p. 233.

³⁸ Dahr Jamail, "Iraqi Women More Oppressed Than Ever",

<http://www.antiwar.com/jamail/?articleid=12477> (Erişim: 18 Ocak 2018)

³⁹ Jamail, "Iraqi Women More Oppressed Than Ever".

⁴⁰ Duman, "Irak'ta Kadınların Durumu ve Siyaset: Türkmen Kadınları Örneği, s./p. 99.

Yönetimdeki boşluktan ve zafiyetten kaynaklanan olumsuz yaşam koşulları içerisinde yasaların uygulanmasına dair büyük aksaklıklar yaşanmıştır. İş başına gelen hükümetlerin güçsüzlüğü nedeniyle birçok insan ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözümü için aşiretlere başvurmaya başlamıştır. Aşiretlerin sorun çözümüne müdahale etmesini hazırlayan ve onları etkin bir duruma getiren bu ortamda kadınlar bu yapıların keyfi uygulamalarına boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Böylece ölmüş birçok aşiret geleneği tekrar canlanmış; bu durum da kadınların sahip oldukları haklarının ellerinden gitmesine yol açmıştır. Sözü edilen geleneklerden biri de; aşiretler arası anlaşmazlıkların çözümünde bir tür tazminat veya kan parası olarak yapılan evlilik anlamına gelen “fasliye” geleneğidir. Ülkedeki derneklerin yaptığı araştırmalara göre her yıl yaklaşık iki yüz elli fasliye evliliği gerçekleşmektedir.⁴¹ Normalde 1950’li yılların sonunda Irak yönetimi kadınların kan parası olarak verilmesi biçiminde gerçekleşen fasliye geleneğini yasaklamış ve bu yasanın ardından gösterilen etkin çabalarla ülke içerisinde ortadan kalkması sağlanmıştı. Ancak işgal sonrasında bu evlilik tipinin tekrar yaygınlaştığı görülmüştür.⁴² Kadının isteği dışında gerçekleştirilen ve ona hiçbir söz hakkı tanımayan bu evlenme biçiminde, boşanma ve ayrılma talep etme gibi herhangi bir durum söz konusu olmamaktadır.

Sonuç

Nâzik el-Melâike, Modern Arap Edebiyatı dönemi şairi olarak diğer çağdaşları gibi toplumsal konuları eserlerinde işlemeye öncelik vermiştir. Bu toplumsal konular içerisinde büyük yer tutan başlıklardan biri de kadın olmuştur. Nitekim kadının toplumdaki konumu ile o toplumun gelişmişlik düzeyi birbirine koşut olarak ilerlemektedir. Toplumun kadına olan bakışı ve tutumu o toplumun kültürel seviyesini göstermektedir. Bu bağlamda ülke olarak yeterli gelişimini sağlayamamış Doğu toplumlarında, kadının konumu da sorunludur. Erkeğin lehine olarak oluşturulan toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların temel insani haklardan yoksun bir yaşam sürmesine neden

⁴¹ Omar Al-Jaffal, “Blood Money Marriage Makes Comeback in Iraq”, <https://www.al-monitor.com/pulse/ar/contents/articles/originals/2015/06/iraq-tribes-women-blood-money-marriage-dispute-settlement.html> (Erişim: 25 Mart 2018)

⁴² Al-Jaffal, “Blood Money Marriage Makes Comeback in Iraq”.

olmaktadır. Dolayısıyla toplumcu gerçekçi bir kadın şair olarak el-Melâike'nin, kadının toplum içerisindeki konumunu şiirlerinde sorgulaması kaçınılmaz olmuştur.

Diğer Arap ülkelerine göre daha kapalı bir toplum olup aşiret sisteminin geçerliliğini koruduğu Irak'ta kadınların toplumdaki konumu ciddi olumsuzluklar taşımaktadır. Ülke yönetiminde söz sahibi olan aşiretlerin kadına karşı olumsuz tutumu yasalara da yansiyarak pekişmiştir. Özelde Iraklı kadının genelde ise Arap kadınının yaşadığı hak ihlallerini eleştiren şair, zaman zaman kendi kısıtlanmasını da şiirine katmıştır. Bu nedenle kadın izleği, birçok kadın şairin şiirlerinde ortaya çıktığı gibi, birey ile toplumun keşiştiği bir alan olarak dikkat çekmektedir. el-Melâike, sahip olduğu olanaklardan ötürü içinde yaşadığı toplumun kadınlarına göre söz konusu hak ihlallerinin uzağında kalmıştır. Bununla birlikte toplumsal duyarlılık sahibi bir aydın olarak halkının sorunlarını kendine dert edinmiştir.

Şiirlerinde kadın konusuna geniş yer veren el-Melâike, yer yer üstü kapalı ifadeler kullanmayı tercih etmiştir. Kadının toplum içerisindeki ikincil konumunu eleştiren şair, bu temayı birçok şiirine yerleştirmekle birlikte kadının öldürülmesi bunlar arasında en dikkat çekenidir. Bu bağlamda “namus” adı altında işlenen cinayeti şiirine konu edinen el-Melâike, ataerkil bir toplumda kadının maruz kaldığı insanlık dışı uygulamaya dikkat çekerek toplumsal cinsiyet eşişsizliğini tek bir konuya sığdırabilmiştir. Şair, namus cinayetini kadının toplum içerisindeki ikincil konumuna ayna tutan önemli bir unsur olarak şiirinde kullanmış ve farklı görünümlere sahip olan kadın sorunlarını tek bir konu içerisinde başarılı bir şekilde özetlemiştir. Nitekim ahlaki meseleler, kadının erkekle eşiş haklara sahip olmadığını ortaya çıkarıcı önemli bir alandır. Sonuç olarak el-Melâike'nin şiirlerinde yer alan kadın, temel hakları elinden alınmış, özgürlükleri kısıtlanmış ve üzerine birçok sorumluluk yüklenmiş olan kadındır. Şairin güçlü karşısında ezilen tarafı önceleyen toplumcu tutumu, bu bağlamda kadın için de söz konusu olmuştur.

Kaynakça/Reference

- Abdulrazzaq Talat Othman, “Nâzik el-Melâike'nin Şiirlerinde Kimlik Arayışı” (yüksek lisans tezi), Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Ayşe Kalay, “Namus ve Toplumsal Cinsiyet”, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 2 (2012), s./p. 151-163.
- Ayşe Nevin Yıldız Tahincioğlu, *Namusun Halleri*, (İstanbul: Postiga Yayınları, 2011).
- Aytaç, Gürsel, *Genel Edebiyat Bilimi*, (İstanbul, Say Yayınları, 2009).
- Berna Moran, *Edebiyat kuramları ve eleştirisi*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014).
- Berrin Oktay Yılmaz, “Geleneklerin Ardındaki Ölümler: Töre Cinayetleri”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 8 (2003), s./p. 69-86.
- Bilgay Duman, “Irak'ta Kadınların Durumu ve Siyaset: Türkmen Kadınları Örneği”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 7-8 (2009), s./p. 98-105.
- Dahr Jamail, “Iraqi Women More Oppressed Than Ever”, <http://www.antiwar.com/jamail/?articleid=12477> (Erişim: 18 Ocak 2018)
- Ehsan Faisal Abdulhameed Waraqa, “Karşılaştırmalı Hukuk ve Irak Anayasalarında Seyahat Özgürlüğü” (yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Emel Bayrak, “Ataerki-Hukuk İlişkisi Çerçevesinde Türkiye’de Namus Cinayetleri” (doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Emin Salihi, “Modern Devlet ve Aşiretler Arasında Irak”, (yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2011.
- Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay/Derya Kömürcü, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999).
- Hayati Öncel, “Arap Edebiyatında Feminizm” (doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Hiba Hadi Bakir, “Türk ve Irak Ceza Kanunlarında Cinsel Saldırı Suçu” (yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

- Huseyn ‘Adnân Tâhir, “Devru’l ‘Aşîre fî-Teşkil ed-Devle el-‘İrakîyye el-Hedîse.”, <http://mcsr.net/news13> (Erişim: 10 Haziran 2017)
- Jale Parla, *Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*, Der. Sibel Irzık ve Jale Parla, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014).
- Lama Abu-Odeh, “Arap Toplumlarında Namus Cinayetleri ve Toplumsal Cinsiyetin İnşası”, Çev. Ebru Salman, Ed. Pınar İlkaracan, *Müslüman Topumlarda Kadın ve Cinsellik*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003).
- Mehmet Fatih Nas, “Bölgesel ve Küresel Dinamikler Bağlamında Ortadoğu’daki Kadın Hareketi” (yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Merdan Yunus, “Genel Hükümleri İtibarıyla Türk Ceza Kanunu ile Irak Ceza Kanunu’nun Karşılaştırılması” (yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Murat Aktaş, “Arap Baharı ve Kadın Hakları”, *Ekev Akademi Dergisi*, 52 (2012), s./p. 29-43.
- Nâzik el-Melâ’ike, *Dîvân Nâzik el-Melâ’ike*, Cilt I, (Beirut: Dâru’l-‘Avde, 1986).
- Nâzik el-Melâ’ike, *Dîvân Nâzik el-Melâ’ike*, Cilt II, (Beirut: Dâru’l-‘Avde, 1986).
- Necdet Yaşar Bayatlı, “Irak’ta Aşiretler Arası İhtilaflara Yol Açan Olaylarla İlgili Halk Anlatılarının Tespit Edilmesi ve Halk Edebiyatı Çerçevesinde İncelenmesi”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15 (2016), s./p. 29-47.
- Omar Al-Jaffal, “Blood Money Marriage Makes Comeback in Iraq”, <https://www.al-monitor.com/pulse/ar/contents/articles/originals/2015/06/iraq-tribes-women-blood-money-marriage-dispute-settlement.html> (Erişim: 25 Mart 2018)
- Türk Dil Kurumu, “Büyük Türkçe Sözlük”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cd3e171b9bdd9.37582477 (Erişim: 19 Kasım 2017)